

El romànic del Montseny vallesà

Oscar Farrerons Vidal (Universitat Politècnica de Catalunya)

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 169-202

169

Resum: El romànic al Montseny és un estil artístic bàsicament humil. A les poblacions vallesanes del parc natural podem trobar més d'una trentena de mostres arquitectòniques romàniques en diferent estat de conservació i estudi, però en tots els temples el que destaca és la posició singular de l'església al territori, en una perfecta simbiosi amb el paisatge i la topografia del lloc. Es tracta d'esglesioles que reproduïxen els trets comuns del romànic català, amb l'orientació de l'absis a l'est, l'accés pel costat de migdia, els capitells amb senzills elements vegetals, i les naus úniques cobertes amb volta de canó. La decoració pictòrica hi és escadussera, i l'escultòrica es limita a ornamentacions amb escacs, trenes, lesenes i arcuacions, perquè el que realment ennobleix aquestes construccions vallesanes és la vista que les envolta, lligada sempre a la presència humana que l'ha anat treballant.

Paraules clau: romànic, arquitectura, Montseny, Vallès Oriental.

Abstract: The remains of the Romanesque art style in the Montseny region are essentially humble. In the villages of the Vallès area of the Montseny Natural Park, we can find more than thirty Romanesque architectural samples in different states of conservation and study, but what stands out in all temples is the unique position of the church in the territory, in a perfect symbiosis with the landscape and the topography of the place. These are small churches, which reproduce the common features that can be found in the Catalan Romanesque style, with the orientation of the apse to the east, the access through the south side, the capitals with simple vegetal elements, and the single naves covered with barrel vaults. The pictorial decoration is scattered across, and the sculpture is limited to ornamentations, as what really ennobles these constructions of the Vallès area is the landscape that surrounds them, always linked to the human presence that has been working on it.

Keywords: romanesque, architecture, Montseny, Vallès Oriental.

Data de recepció: 16 abril 2020; versió definitiva: 22 juny 2020.

1. Introducció

El Montseny es comença a poblar de manera generalitzada a l'edat mitjana, quan s'intensifica l'explotació dels recursos naturals. Al segle X s'inicia una expansió demogràfica propiciada pel desenvolupament de la producció agrícola, la ramaderia i l'explotació forestal.¹ El poblament s'aborda amb la construcció d'esglésies, repartides per tot el territori montsenyenc, que esdevenen el cap de la parròquia. Són esglésies sòlides, d'estil romànic, que han arribat fins als nostres temps, tot i que modificades en diferent mesura pel pas dels segles.²

A Catalunya l'arquitectura romànica sempre ha estat apreciada, amb estudiosos clau com Piferrer, Domènech i Montaner, Rogent, Gudiol i, sobretot, Puig i Cadafalch, que el 1920 va sintetitzar l'essència del romànic en un llibretó.³

Al romànic del Montseny hi ha una característica important que no s'ha perdut mai, la implantació al lloc. Cap dels temples romànics del Montseny vallesà s'emplaça de manera atzarosa. Totes les esglésies tenen una situació especial al lloc, ja sigui perquè estan en el punt culminant d'un turó, com Sant Salvador de Terrades; perquè són al centre de la vall, com Sant Cristòfol de la Castanya; dins d'un castell inexpugnable, com Tagamanent, o perquè estan al peu del camí ral, com Santa Maria del Camí. Per la seva situació, avui el paisatge seria irrecognoscible sense aquestes esglésies.

El parc del Montseny suma al valor natural la importància cultural del patrimoni que les diferents figures jurídiques i reglamentacions han anat protegit.⁴ El parc està compost per 18 municipis repartits entre les comarques d'Osona (3), la Selva (4) i el Vallès Oriental (11). Els municipis vallesans, ordenats d'est a oest són Gualba, Campins, Fogars de Montclús, Sant Esteve de Palautordera, Montseny, Sant Pere de Vilamajor, Cànoves i Samalús, la Garriga, Figaró-Montmany, Tagamanent i Aiguafreda. A la figura 1 es pot veure la situació dels municipis vallesans respecte a la comarca i al parc natural del Montseny.

¹ J.M. RUEDA (2003), p. 105.

² C. CANTARELL, C. BARBANY (1992), p. 17.

³ J. PUIG I CADAVALCH (1920).

⁴ M. OLIVERAS (2017), p. 161.

Figura 1. El parc natural del Montseny ubicat en un mapa amb els límits comarcals i provincials de Catalunya. Font: elaboració pròpia.

En aquest article sintetitzem les característiques romàniques i destaquem l'especial implantació a la topografia i el paisatge del lloc de 33 esglésies romàniques d'aquests municipis vallesans (vegeu la taula de l'apèndix). Es pot veure l'emplaçament dels temples en l'ortofotomapa amb geolocalitzacions (de consulta electrònica) creat específicament per a aquest article.⁵ Un paisatge vallesà del Montseny entès com a patrimoni culte i popular amb vivències que el doten de valor afegit, una imatge pròpia del territori.⁶ Es tracta d'un paisatge força estudiat per historiadors i geògrafs, i que té una forta relació amb l'ocupació humana i les transformacions que s'hi produeixen, com a mínim, des d'inicis de l'època romànica.⁷

Les esglésies que presentem en el treball són aquells edificis de tipologia romànica conservats —o amb algun vestigi— als municipis del Vallès Oriental que formen part del parc natural del Montseny. Prèviament a conèixer els edificis, farem una identificació general dels trets característics de l'arquitectura religiosa romànica del Montseny en el vessant vallesà. A continuació oferirem una breu ressenya de cadascuna de les esglésies, i acabarem l'article amb unes conclusions a partir de l'estudi dels més de trenta edificis que hem abordat amb aquesta recerca.

⁵ O. FARRERONS (2020b).

⁶ V. PAÏL (2008), p. 79, 84.

⁷ J.M. RUEDA (2003), p. 96.

2. Caracterització general de les esglésies i emplaçaments

Les esglésies romàniques del Montseny vallesà es reparteixen de manera homogènia per tot el territori. A la taula de l'apèndix, on es relacionen les 33 esglésies romàniques que es descriuen en aquest article, podem veure que estan situades a una altitud mitjana de 564 m, però amb força variabilitat. Quatre es troben per sobre de 1.000 m d'altitud mentre que quatre més es troben per sota de 300 m. A grans trets podríem dir que els temples a menys altitud solen estar en millors condicions de manteniment, però segur que això ve condicionat perquè estan relacionats amb poblacions més dinàmiques, mentre que els que estan a més altitud solen ser temples isolats.

També observem que pràcticament totes les esglésies tenen orientació est. En el 50 % dels casos adopten el punt cardinal llevant de manera exacta. Set temples tenen una orientació nord-est, i set tenen orientació sud-est. Dues esglésies més tenien l'absis original romànic a l'est, però els avatars de la història van fer que avui l'orientació estigui capgirada. Sols un cas mostra una orientació ajustada al nord, i és clarament per les condicions orogràfiques.

Quant a superfície, es fa una mica difícil de comparar a causa de les diferents vicissituds històriques que han patit en els darrers mil anys. Alguns temples s'han mantingut en l'estat original i d'altres han sofert diverses ampliacions. De totes maneres, i amb l'esforç de considerar les dimensions originals romàniques, podem veure que es tracta de temples d'una mitjana aritmètica de 110 m². També aquí veiem força diferències, amb quatre temples de més de 200 m² i per contra quatre que estan per sota de 50 m². Els més grans solen ser esglésies parroquials, o que tenen algun motiu específic, com ara Santa Magdalena, perquè tenia la pretensió de ser la nova abadia de Sant Marçal. Els més petits solen ser temples en ruïnes o que s'han convertit en capelles dins altres edificacions. En tot cas, la longitud sempre és més gran que l'amplada, amb un quocient entre 1,5 i 2, amb l'única excepció de Santa Magdalena, pels motius ja explicats.

En totes les esglésies romàniques del Montseny vallesà, excepte quatre, hem pogut identificar algun tipus de protecció legal. Quinze són Bé Cultural d'Interès Local (BCIL), quatre són Bé Cultural d'Interès Nacional de Catalunya (BCIN) i a la vegada tres són Bien de Interés Cultural - Patrimonio Histórico Español (BIC-PHE). Finalment onze són presents a l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya (IPAC), alguna simultàniament a ser BCIL. Val a dir, però, que en algun cas l'església està catalogada perquè pertany a un conjunt, com per exemple Santa Margarida dins del castell de Montclús.

L'estat de conservació de les 33 esglésies és variat, encara que predominen les que estan en un estat correcte i/o bo. Un 10 % han sofert força variacions

en l'original romànic. Malauradament també tenim tres edificis en ruïnes. En el cas concret de Sant Pere de Vilamajor sols tenim el campanar original romànic.

Les advocacions es repeteixen relativament: hi ha dos temples dedicats a Sant Cebrià, dos a Sant Cristòfol, dos a Sant Joan, dos a Santa Maria, dos a Sant Pere, dos a Sant Salvador, tres a Sant Esteve i quatre a Sant Martí. O sigui, quasi el 60% dels temples tenen advocacions repetides, i destaca el cas de Sant Martí, tot i que no és un fenomen específic del Montseny vallesà, ja que a tot el parc del Montseny aquest sant té dedicades set esglésies romàniques, i també la toponímia ens el recorda: collet de Sant Martí, mas el Martí, pla de Sant Martí, font Martina... Un fenomen a bastament estudiat,⁸ que es repeteix a tota la Catalunya Vella.

Quasi totes les esglésioles pertanyen a l'actual bisbat de Terrassa, excepte les de Tagamanent i Aiguafreda, i l'ermita de Sant Marçal del municipi de Montseny, que pertanyen al bisbat de Vic, ja que les delimitacions comarcals no coincideixen exactament amb les eclesiàstiques. Val a dir que els temples actualment a la diòcesi egarenca van pertànyer, fins el 2004, a la seu episcopal original de Barcelona.⁹

A la taula de l'apèndix també hem intentat sintetitzar el paisatge on es troba el temple en qüestió, que amb bona voluntat hem categoritzat en paisatge urbà, boscós o cimbal. Un paisatge urbà és aquell en què el temple ha esdevingut principalment església parroquial i el nucli del poble s'ha desenvolupat al voltant de l'edifici romànic. Això passa nou vegades. Un paisatge boscós correspon a aquell entorn de bosc o camp, en què malgrat ser l'església parroquial durant centenars d'anys, el nucli urbà s'ha anat consolidant en altres llocs, principalment vies de comunicació. En aquest cas tenim dinou paisatges boscosos. Finalment, el cimbal és aquell paisatge en què l'església romànica tenia una posició singular i de cert domini de l'entorn. En aquesta situació tenim cinc temples.

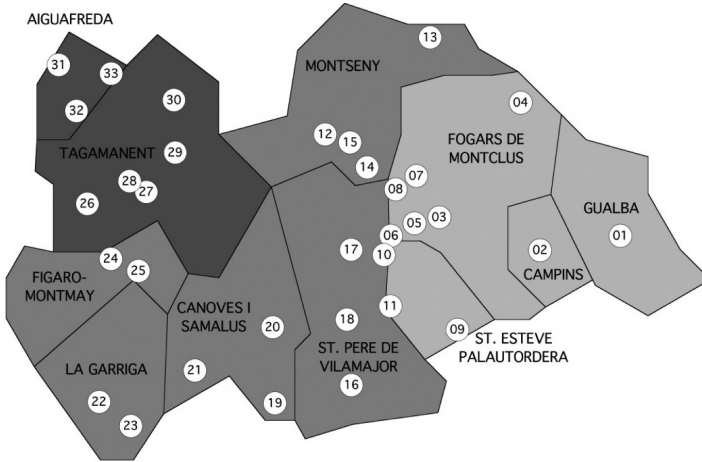
3. Identificació i descripció de les esglésies

En aquest apartat oferirem una breu ressenya de cadascun d'aquests edificis, ordenats d'est a oest i per bisbat. Veurem aquests exemples de romànic agrupats en tres grans zones, sense més intenció que facilitar la lectura.

⁸ J. PORTALS (2007), p. 81-100.

⁹ El 15 de juny de 2004 es consolidà l'arquebisbat de Barcelona, instaurat prèviament al 1964, amb els bisbats de Sant Feliu de Llobregat i de Terrassa, creats en aquell moment a partir de la segregació de part del seu territori.

El plànol de la figura 2 en proporciona la situació aproximada, amb els números corresponents a cada església. L'ordre numeral segueix la mateixa orientació d'est a oest de la taula de l'apèndix.

Ponències
 Revista del
 Centre d'Estudis
 de Granollers,
 25 (2021), 169-202

Figura 2. Situació aproximada de les esglésies romàniques comentades en aquest article. Gris clar: bisbat de Terrassa est; gris mitjà: bisbat de Terrassa oest; gris fosc: bisbat de Vic. Font: elaboració pròpia.

3.1. Esglésies del bisbat de Terrassa est

Sant Vicenç de Gualba (01)

Coordenades: 41.7318, 2.5026. Altitud: 176 m.

Església parroquial situada a tocar de la plaça principal del poble. La gerda vall de Gualba, que viu al voltant de la seva riera, tancada per les serres de Can Puig a l'est i Morena a l'oest, sembla necessitar el contrapunt de l'església de Sant Vicenç per compaginar la bellesa natural amb l'arquitectònica. Va ser consagrada el 23 d'abril de 1098¹⁰ pel bisbe de Barcelona, aleshores Berenguer Folc. Durant la guerra del Francès l'església va ser cremada. Originalment era de nau única, però al segle XIV l'edifici va viure diverses ampliacions, com les naus laterals i l'embelliment de la façana principal, amb el portal d'arc de mig punt i decoracions de mitges esferes. El sostre és de volta de canó. Té absis semicircular cobert amb volta de quart d'esfera amb tres finestres. Exteriorment presenta decoracions amb tres grups d'arcuacions llombardes separats per lesenes. El campanar és de base rectangular i cos alt octogonal, amb quatre obertures d'arc apuntat per a les campanes.

¹⁰ V. ANGULO (2019).

Detall de la finestra esqueixada d'arc de mig punt de l'absis de Sant Vicenç de Gualba, amb decoració de dents de serra i dues figures entrelaçades i desdibuixades a l'arrencada de l'arc. Fotografia: Oscar Farrerons, juny 2019.

Sant Joan de Campins (02)

Coordenades: 41.7247, 2.4639. Altitud: 321 m.

Església que centra la vida de la població, emplaçada a la confluència del camí vell de Sant Celoni amb el de Sant Guillem, dos dels principals camins medievals que comunicaven la petita població de Campins amb la plana vallsana. Sant Joan es va establir en un territori ondulat acompanyat pels cims de puig Morell i Can Zidro i la serra d'en Mates. Al voltant de l'església s'ha anat configurant el poble, sobre el torrent de les Mines. La primera data en què surt documentada l'església és 1231.¹¹ L'aspecte del temple està capgirat respecte al seu origen romànic, amb la nau orientada cap a l'oest. Podem veure la pica baptismal romànica a l'interior.¹² A la façana sud i a llevant hi ha portes originals tapiades amb arc de mig punt. El campanar és de sòlida torre d'un sol cos quadrat, amb quatre buits superiors d'arc de mig punt, coronat per merlets de tipus català i una piràmide octogonal.

¹¹ M. C. CANTARELL (2019).

¹² R. VALL, A. MASVIDAL (1983), p. 50.

Ponències
 Revista del
 Centre d'Estudis
 de Granollers,
 25 (2021), 169-202

Sant Joan de Campins des del nord-oest, amb el seu destacat campanar. Fotografia: Oscar Farrerons, maig 2019.

Sant Cristòfol de Fogars (03)

Coordenades: 41.7350, 2.4538. Altitud: 622 m.

Al terme municipal de Fogars de Montclús podem trobar sis construccions d'origen romànic. Sant Cristòfol és una església en un dels entorns més forestals del massís, a la falda sud del puig Sibina, cavalcant sobre el sot de Can Llobet, amb poques masies que configuraven un veïnat dispers, antigament de nom Falgars. L'emplaçament en les feixes de la muntanya és espectacular, i forma part indissociable del paisatge. L'església va ser consagrada el 1144, però ja anteriorment hi havia un temple al mateix indret; de l'original queden poques evidències romàniques. És un edifici de nau i absis, amb dues capelles laterals, cobertes d'ogives, que li donen aspecte de creu. Li fa costat un esvelt campanar amb quatre obertures d'arc de mig punt per a les campanes. El cor està edificat sobre una volta en forma d'estrella senzilla. Dins l'església es conserva la pila baptismal romànica tallada en un bloc granític sense decoració, que els experts situen entre els segles IX i XIII.¹³

¹³ M. ANGLADA, A. PLADEVALL (2019b).

Sant Cristòfol de Fogars i, al fons, la plana vallesana. Hi destaca l'absis i l'esvelt campanar. Fotografia: Oscar Farrerons, maig 2019.

Santa Fe del Montseny (04)

Coordenades: 41.7738, 2.4648. Altitud: 1.124 m.

L'ermita de Santa Fe està col·locada des de fa moltes centúries en un petit promontori rocós. Va donar nom a la vall i al majestuós gran hotel que s'hi va annexar el 1912, obra de l'arquitecte Domènec i Roura, justament per gaudir d'aquest paratge inigualable, per a molta gent el més bonic del Montseny, i que va suposar l'inici del turisme al massís.¹⁴ La vall està flanquejada pel Roc Perer a ponent i el turó Morou a llevant. Actualment l'ermita presenta un estat decrèpit, plena d'humitats i esquerdes amenaçadores, però això no li treu gens d'encant. A la façana principal podem apreciar restes d'un antic rellotge de sol al costat dret, una petita finestra quadrada central, sota seu una fornícula, i dues altres finestres quadrades. Per la part posterior sobresurt un absis trapezoidal. Apareix esmentada per primera vegada en el testament de 1231 del senyor del castell de les Agudes.¹⁵ La llinda de pedra amb la data 1201 no és original, sinó que la va gravar un picapedrer quan es va inaugurar l'hotel annex.¹⁶

¹⁴ C. GARCIA (2001), p. 153.

¹⁵ A. PLADEVALL (1990), p. 132.

¹⁶ A. PLADEVALL (1990), p. 133.

Sant Martí de Mosqueroles (05)

Coordenades: 41.7281, 2.4433. Altitud: 404 m.

Està situat en un petit turó, entre les rieres de Rifer i de Canals, al voltant del qual s'ha articulat el poble de Mosqueroles, centre administratiu del municipi de Fogars de Montclús. Tota l'obra està avui en correcte estat, amb els murs de pedra ben rejuntats i acabats. La primera menció documentada de Sant Martí és a la consagració, el 1104. És una construcció de planta rectangular i amb capelles laterals. L'església ha estat capgirada: el presbiteri correspon a una ampliació de l'església per la part de ponent, mentre que la façana est és on hi havia l'absis.¹⁷ Annex a la façana hi ha el campanar de secció quadrada, d'un sol cos, amb obertures per a les campanes a totes les cares i cobert en piràmide. L'església té una portada d'arc rebaixat construïda amb carreu de granit, i a sobre una finestra en ull de bou. La pila baptismal està en un nínxol sota el cor.

Santa Magdalena (06)

Coordenades: 41.7247, 2.4366. Altitud: 395 m.

Està situada a ponent del Rifer, a l'altre costat del poble de Mosqueroles. Des d'aquí, l'anomenat pla de Santa Magdalena, es té una vista immillorable del Vallès, al sud, i, al nord, del coll de Sant Marçal, al qual està lligat per història. Formen el conjunt un edifici de caràcter administratiu i l'església, avui tot en estat deplorable. El temple està format d'origen per una nau principal i dues de laterals, amb tres absis semicirculars, cosa que demostra la voluntat d'aixecar un edifici especial, ja que és l'únic cas del romànic montsenyenc on passa això. Les naus estan cobertes per volta de canó. L'edifici es va haver d'acabar de manera precipitada amb la poc carismàtica façana d'accés. Fruit d'aquesta precipitació són també les seves proporcions capgirades, més ample que llarg. El prior Arnau de Sant Marçal va voler residir a la nova església de Santa Magdalena que la comunitat estava construint al segle XI,¹⁸ raó per la qual també rep el nom de Sant Marçal de Baix.

¹⁷ O. FARRERONS (2020a), p. 81.

¹⁸ A. PLADEVALL, A. ANGLADA (2019).

Santa Magdalena des del costat est, en què destaquen dos dels tres absis i la rusticitat de l'aparell dels murs. Fotografia: Pere Cornellas, 2004.

Sant Esteve de la Costa (07)

Coordenades: 41.7459, 2.4181. Altitud: 662 m.

L'església de Sant Esteve manté la seva primigènia posició dominadora amb vistes panoràmiques al puig Drau i al Sui. Al seu voltant es va anar configurant un veïnat de masies que constituïren el poble de la Costa del Montseny. La parròquia apareix documentada per primer cop el 862, en l'acte de cessió del rei Carles el Calb al comte Sunyer d'Empúries.¹⁹ Es tracta d'una església romànica discreta, d'una nau amb volta de canó que acabava en un absis trilobulat, tot i que avui sols es conserven dos dels absis, ja que el tercer fou destruït per aixecar la sagristia. La volta de canó també fou substituïda per una de punt d'ametlla. Té un campanar de secció quadrada, construït l'any 1680, amb dos cossos, al qual s'accedeix per una escala exterior. L'arquivolta està decorada amb motius lineals, i el presbiteri està constituït per un absis circular. També podem gaudir del comunidor de Sant Esteve, una construcció quadrada original de 1769 destinada a conjurar les tempestes. Tot i la seva funció religiosa, puntualment l'ajuntament hi feia reunions sota la coberta.

¹⁹ M. PÀGES (2018), p 133.

Vista de les cobertes de Sant Esteve de la Costa i de l'accés exterior al campanar. La posició del temple domina el terme de Fogars de Montclús i la seva vessant del Montseny. Fotografia: Pere Cornellas, 2004.

Ponències
 Revista del
 Centre d'Estudis
 de Granollers,
 25 (2021), 169-202

Sant Roc (08)

Coordenades: 41.7470, 2.4038. Altitud: 358 m.

És la construcció romànica situada més a ponent del terme municipal de Fogars de Montclús, a tocar del sot de Ritronyes, prop de la Tordera, en un petit ressalt pedregós. També rep el nom de Santa Maria de l'Illa, a qui sembla que estava dedicada primigèniament.²⁰ L'edifici és molt modest, tal com demostra la construcció amb còdols de riu. Originària del segle XII, durant el segle XIX va caure la coberta i va restar abandonada fins que es va restaurar.²¹ Esglesiola de nau única amb absis circular i teulada a dos vessants que inclou l'absis, està formada per quatre trams d'arc rebaixats originaris del segle XVII. Té una humil espadanya a la façana nord-oest, que és per on hi ha l'accés actual, juntament amb una finestra rectangular, sense cap mena d'interès. Al mur de migdia es pot apreciar l'accés romànic.

Sant Esteve de Palautordera (09)

Coordenades: 41.7026, 2.4371. Altitud: 231 m.

Església parroquial que va configurar el nucli històric del present Sant Esteve. Avui manté la seva posició primordial al poble, accentuada pel parc que

²⁰ R. VALL, A. MASVIDAL (1983), p. 44.

²¹ J. PAGÈS (2016), p. 161.

hi ha davant de la façana principal. Tot el poble té una marcada orientació nord-sud, condicionada per la serra de Vilator, la Tordera i la carretera. A les parets exteriors del nord i sud hi podem trobar arcuacions cegues que són originals de l'església romànica del segle XI.²² Té una portada del segle XVI amb columnes molt estilitzades. La torratxa és quadrangular, amb la base original romànica, molt massissa, de gran superfície i poca alçada. Està coronat per merlets de maó i piràmide quadrangular. S'alça damunt el creuer de l'església, que es tanca amb quatre petxines que li serveixen de base. A l'interior solament hi ha una nau, el presbiteri i tres cossos.

Ponències

Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 169-202

Santa Margarida de Montclús (10)

Coordenades: 41.7221, 2.4324. Altitud: 321 m.

L'antiga església de Santa Margarida, original del segle XII, estava situada al recinte exterior del castell de Montclús, residència dels senyors de Sesagudes i Montseny, al terme municipal de Sant Esteve de Palautordera.²³ Actualment de l'església en resta sols una part dels murs i de l'absis, que té una gran esquerda que el travessa verticalment. L'emplaçament espectacular del castell entre les penyes de Can Jeroni i la vall de la Tordera, va ser triat per Guillem de Sesagudes, que el va fer construir per dominar el camí d'accés vallesà al Montseny. Al segle XV el castell va esdevenir el palau residencial de la família, però el terratrèmol de 1448 va causar grans estralls, i l'esplendor va decaure fins que al segle XVII va quedar abandonat. L'església de Santa Margarida va ser abandonada el 1739, en construir-se l'actual temple que la substituï a la plana.²⁴

Sant Cebrià de Palautordera (11)

Coordenades: 41.7219, 2.4147. Altitud: 320 m.

La capella es troba integrada dins del castell de Fluvià, al peu de la serra de Vallmanya, una antiga casa forta dominant el pas de la Tordera en aquest emplaçament.²⁵ Sant Cebrià és de planta de creu llatina d'una sola nau amb volta de canó i arcs estructurals, acabada amb absis trilobulat i finestra orientada a llevant. L'interior és magnífic, perfectament conservat. L'esglesiola s'esmenta per primer cop el 1120 en un testament.²⁶ Els nobles Fluvià en

²² C. BARBANY, M.R. GARCIA (2019a).

²³ R. BALLO (2019).

²⁴ R. VALL, A. MASVIDAL (1983), p. 54.

²⁵ P. COMAS (1994).

²⁶ C. BARBANY, M.R. GARCIA (2019b).

foren propietaris des de 1425. L'1 de febrer de 1640 les tropes castellanques del comte-duc d'Olivares van entrar al castell i van assassinar Antoni de Fluvià, senyor del castell, i tota la gent de Palautordera que s'hi havia refugiat per por de la violència amb què aquestes tropes actuaven. Al segle XVIII el castell fou transformat en la masia senyorial que ara podem veure. L'any 1966 fou restaurat l'absis que s'aprecia a la façana del castell, que restava immers en la calç de la façana.

3.2. Esglésies del bisbat de Terrassa oest

Sant Martí de Montseny (12)

Coordenades: 41.7779, 2.3799. Altitud: 621 m.

Al terme municipal de Montseny hi ha quatre esglésies romàniques. Sant Martí del Montseny, també dit d'Amunt, potser n'és el més antic, fins i tot preromànic, tot i que no en tenim cap referència documental fins el 1581.²⁷ És situat prop de la carretera BV-5301, a tocar d'uns camps oberts, i mig ancorada al marge nord. Per Sant Martí passa el GR 5, modern sender excursionista que ressegueix un històric camí de bast que pujava a la Calma pel Cafè. Els murs són arrebossats i emblanquinats, però mostra força deixadesa, cosa que fa del temple encara una visió més nostàlgica, com ha estat vist en les darreres centúries. És una esglésiola molt senzilla de planta rectangular, orientada de manera canònica a l'est, amb un absis quadrat amb finestra, tapada per la figura del sant titular. L'altar és original del segle XI. Actualment l'estructura de la coberta és d'encavallades de fusta. S'hi accedeix per una gran porta d'arc de mig punt formada per totxanes de cantell arrodonit. Sobre la porta presenta un torricó d'espadanya petit i rústic, avui sense campana. A la façana principal també hi ha una humil finestra quadrada enreixada.

Sant Marçal del Montseny (13)

Coordenades: 41.8035, 2.4203. Altitud: 1.095 m.

Antic monestir situat per sota del coll homònim, per on té l'accés des de la carretera de Viladrau. Tot i pertànyer al terme municipal de Montseny forma part del bisbat de Vic. L'any 1066, en l'acta de consagració, es destaca que és un pas important entre Matagalls i les Agudes. El 1100 el prior Arnau va deixar Sant Marçal per passar a residir a la nova església de Santa Magdalena, prop del castell de Montclús, tot i que el 1104 el bisbe de Vic va obligar els monjos a tornar-hi sota pena d'excomunió.²⁸ Per confirmar els fets hi ha

²⁷ M. ANGLADA, A. PLADEVALL, J. CAMPS (2019).

²⁸ A. PLADEVALL (1989), p. 11-38.

una segona acta de consagració del monestir. L'església està conformada per una nau única amb volta de canó i doble accés: pel migdia entraven els monjos, i pel frontal els feligresos. Les successives restauracions portades a terme no han malmès l'estil original romànic. Malgrat la voluntat d'esdevenir abadia, Sant Marçal sempre va ser una comunitat pobra, cosa que explica la falta de decoració.

Sant Julià de Montseny (14)

Coordenades: 41.7595, 2.3949. Altitud: 522 m.

L'església de Sant Julià és al centre del poble, voltada per un graciós jardí, on podem trobar un important boix catalogat, que ja va cridar l'atenció del botànic Font i Quer. Les postes de sol que s'albiren des d'aquí són precioses, difícils d'oblidar quan s'han viscut en primera persona il·luminant la plana vallesana amb les darreres llums del dia. Sant Julià és l'església parroquial d'un municipi fortament abrupte, solcat de sots i rieres feréstegues. Malgrat l'aspecte lleugerament barroc del temple, l'origen es situa al segle XI, en una construcció romànica que hom creu que devia tenir un campanar més alt, amb finestres geminades al pis superior.²⁹ L'església fou transformada i ampliada l'any 1767. La torre és la resta romànica més ben conservada, amb base quadrada i rengles d'arcuacions romàniques a cada cara.

Santa Anastàsia (15)

Coordenades: 41.7706, 2.3906. Altitud: 721 m.

Es troba al conjunt de les masies de Can Cervera i Can Jovany, encara avui amb activitat boscana igual com fa cinc-cents anys. Se situa en un aimplà que forma un meandre de la Tordera, amb albades esplèndides al turó de l'Home.³⁰ Ara sols en resten les parts baixes dels murs i de l'absis semicircular, que permeten reconèixer perfectament la planta única de l'església, amb orientació est-oest. No hi ha dades documentals que n'acreditin l'antiguitat, però estudis arqueològics la consideren originària del segle XII. Va quedar molt deteriorada després de la Guerra Civil i finalment es va desmuntar per aprofitar part dels materials per arranjar Sant Julià de Montseny.

²⁹ M. ANGLADA, A. PLADEVALL (2019d).

³⁰ O. FARRERONS (2018), p. 10.

A Santa Anastàsia, tot i l'estat en què es troba, encara s'observen restes de l'arrebossat dels murs interiors, el paviment i, al fons, l'altar. Fotografia: Pere Cornellas, 2007.

Sant Pere de Vilamajor (16)

Coordenades: 41.6840, 2.3881. Altitud: 305 m.

Al terme municipal de Sant Pere de Vilamajor podem trobar tres construccions romàniques. Al centre de l'actual nucli històric s'ubicava el castell reial de l'antiga *Vilamagore* medieval, amb la seva capella romànica. Després del gran terratrèmol de 1448, va caure tot, excepte la torre de l'homenatge del castell, actual campanar de Sant Pere,³¹ que popularment es coneix com la Torre Roja, el millor campanar romànic del Vallès Oriental. La part inferior, llisa, correspon al segle X; al segle XIII s'hi afegí el cos superior llombard. La torre deu el nom al característic color de la pedra. És de base quadrada de 7 m i 30 m d'alçada. El conjunt s'organitza en tres nivells: el primer presenta petites obertures, i el segon mostra finestres geminades a cada cara, separades per dobles columnes amb capitells mensuliformes.³² Una filera d'arcuacions amb un fris de dents de serra separa el segon nivell del tercer, amb dues obertures geminades i dues grans finestres.

³¹ C. CANTARELL, C. BARBANY (1992), p. 27.

³² M. ANGLADA, A. PLADEVALL, A. AYNIER (2019).

El campanar romànic de Sant Pere de Vilamajor, amb les finestres geminades sostingudes per columnes amb capitell. Fotografia: Pere Cornellas, 2004.

Santa Susanna de Vilamajor (17)

Coordenades: 41.7420, 2.3927. Altitud: 751 m.

Esglesiola que presideix els verds prats del paratge de Santa Susanna, un veïnat que havia tingut força masies habitades, malgrat que avui pràcticament no hi viu ningú. En dies de boirines, la massa del campanar retallat a la falda del turó de l'Home és una imatge inesborrable tot i l'estat atrotinat del temple. Està documentada el 1190 en una donació del rei Alfons el Cast. Al segle XVII la volta s'havia esfondrat i tot l'edifici estava ruïnós, però va ser reedificada. La planta és d'una sola nau, amb volta apuntada reforçada amb arcs torals i teulada a dues vessants. L'accés original romànic era pel costat de migdia, amb arc de mig punt amb dovelles. A la llinda de la finestra hi ha una inscripció datada el 1683.³³ A la façana sud hi ha dues finestres de doble esqueixada. A la torre adossada, s'hi accedeix a través d'una escala exterior. La campana sols hi és el dia de l'Aplec de Santa Susanna, única jornada en què el seu so es torna a oir a la vall.

³³ M. PÀGES (2018), p 181.

Santa Susanna i el seu campanar. Al fons s'observa el turó de l'Home (1.706 metres) (esquerra) i el puig Sesolles (1.667 metres) (dreta). Fotografia: Pere Cornellas, 2018.

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 169-202

Sant Joan de Cavallar (18)

Coordenades: 41.7178, 2.3907. Altitud: 575 m.

Situat a la part alta de la urbanització Refugis del Montseny, al vessant de migjorn del turó de Sant Elies, Can Nadal és segurament un dels masos amb referències històriques més antigues del Montseny vallesà, també identificat com Can Cavallar. Annexa hi ha la capella de Sant Joan, d'origen preromànic, faltada encara d'estudi acurat, que s'esmenta per primer cop el 1050. Tot i que l'església fou reconstruïda a principi del segle XX,³⁴ avui en dia està en ruïnes. Queden en peu els murs de la capella; la volta està enfonsada, però es manté l'absis rectangular amb volta de pissarres. Algunes parts del mur sembla que contenen *opus spicatum*.

Sant Muç de Cànoves (19)

Coordenades: 41.6933, 2.3547. Altitud: 346 m.

L'església de Sant Muç va donar origen a l'actual poble de Cànoves, al sud del turó de Can Volard, quan algunes cases es van edificar a la sagrera. El primer cop que s'esmenta la parròquia és l'any 1077.³⁵ Els elements originals d'estil romànic que encara hi podem apreciar són del segle XII. Es tracta d'una església de nau central, amb dues capelles per banda, coberta per volta de canó seguit, que es fa més estreta al costat de ponent, i absis

³⁴ M. ANGLADA, A. PLADEVALL (2019e).

³⁵ E. RIU (2000), p. 64.

semicircular amb voltes de llunetes d'estructura romànica. Tant l'absis com la nau tenen espitlleres. D'època romànica són les dues finestres absidals de doble esqueixada i la portalada d'una arcada amb arquivolta. El cloquer és una torre quadrada formada per dos cossos dividits per una cornisa i coronats per merlets.

Sant Salvador de Terrades (20)

Coordenades: 41.7217, 2.3515. Altitud: 742 m.

L'actual Sant Salvador de Terrades és un temple eclèctic de 1930 construït per l'arquitecte Josep M. Pericas sobre l'embassament de Vallforners.³⁶ El primer diumenge d'agost s'hi celebra un aplec, que permet gaudir de la festa i també del magnífic paisatge vallesà que s'albira des d'aquí. Just a tocar hi ha les restes de l'ermita romànica homònima fundada pels senyors del castell de Cànoves el 1226. De l'antic temple romànic, sols en queden les traces en planta, on es poden llegir fàcilment les orientacions principals, amb la porta a migdia i l'absis a llevant. A diferència d'altres llocs, on habitualment les construccions posteriors es van fer sobre els antics murs romànics, aquí l'arquitecte Pericas va deixar-los alliberats, perquè nosaltres puguem gaudir dels quasi mil anys d'antiguitat d'aquestes pedres romàniques en la seva posició original. El conjunt és un enclavament privilegiat, protegit a llevant pel turó de la Cuassa i amb la magnífica vista de Vallforners a ponent.

Sant Andreu de Samalús (21)

Coordenades: 41.6888, 2.3132. Altitud: 378 m.

Samalús fou un municipi independent fins el 1840, quan formà l'actual unió amb Cànoves. L'església de Sant Andreu presideix de forma majestuosa la vall entre els sots de la Graiola i de Riquer. Malgrat les modificacions, manifesta un marcat caràcter romànic. Avui en dia hi ha annexada la rectoria al costat sud, però en origen es tractava d'un edifici d'una sola nau orientat a llevant, amb volta de canó. Encapçala l'església un absis semicircular, de volta semiesfèrica, que presenta arcuacions llombardes en grups de dos, reposant sobre lesenes. Aquestes faixes centren tres finestres d'arc de mig punt i doble esqueixada. L'absis fou clarament sobrealçat. El campanar de planta quadrada té un pis, i a cada cara presenta una decoració a base de tres arcuacions llombardes que reposen sobre lesenes. L'any 1059 els comtes Ramon i Almodis confirmen la possessió de Sant Andreu de Samalús com una de les parròquies del feu comtal del castell de Montbui, en el que és la primera referència documental de l'església,³⁷ situada a la plana meridional del turó dels Garrics i el puig del Castell.

³⁶ E. Riu (2000), p. 67.

³⁷ E. Riu (2000), p. 64.

Decoracions llombardes a l'absis de Sant Andreu de Samalús. Fotografia: Pere Cornellas, 2004.

Ponències
 Revista del
 Centre d'Estudis
 de Granollers,
 25 (2021), 169-202

Sant Esteve de la Garriga (22)

Coordenades: 41.6862, 2.2779. Altitud: 262 m.

Situat al peu del turó de les Planes, la posició de l'antiga església parroquial de Sant Esteve de la Garriga, avui coneguda com la Doma, és majestàtica i forma un bell conjunt arquitectònic amb la casa del domer i el cementiri vell. Amb aquesta noble situació hom pot apreciar la importància que el temple ha tingut al llarg dels segles per a la Garriga. Al conjunt també destaca, a l'extrem sud-oest, un comunidor afegit el segle XVI. Primitivament d'una sola nau romànica, en el segle XV s'hi agregà el campanar d'estructura piramidal i les altres dues naus.³⁸ Els elements originals romànics que es poden apreciar són la volta de canó apuntada de la nau principal, les finestres i gran part dels murs. La primera referència documental és el testament de l'any 966 del comte Miró de Barcelona. Va ser seu de la parròquia del poble de la Garriga fins al 1737, data en què es consagrà l'església barroca construïda a l'altre costat del riu Congost, en l'àrea de creixement de la població.³⁹

³⁸ D. LATORRE (2019).

³⁹ J. MAURI (1949-1953).

Santa Maria del Camí (23)

Coordenades: 41.6710, 2.2866. Altitud: 224 m.

Situada a l'entrada sud de la Garriga, sobre el camí Ral, Santa Maria té l'apel·latiu del Camí precisament per aquest important pas, ja que inicialment era una petita cel·la monàstica i en el segle XIII va ser hospital de camí atès per deodades. L'ermita sembla gaudir de l'amplitud del lloc, amb camps conreats a llevant, l'ombregat bosc de Malhivern a nord-est, i el parc on les famílies s'ajunten per gaudir d'aquest miratge natural al sud. L'església és de planta rectangular, amb absis quadrat d'orientació est. Els murs són de fàbrica regular, amb carreus treballats als angles. La nau és de volta apuntada, amb un desnivell respecte a l'absis que dona lloc a l'arc triomfal. Manté la portalada original romànica amb obertura al sud, amb un arc de mig punt amb arquivolta emmarcada per dovelles a dos nivells, una de les portalades més belles del romànic montsenyenc.⁴⁰ A l'interior conserva la làpida sepulcral de Quixilona,⁴¹ germana petita de l'abadessa Emma. Hi ha estudis que afirmen que l'enclavament original visigòtic hauria estat aixecat el 898, vinculat al monestir de Sant Joan de les Abadesses, però l'actual construcció és del segle XII.

**Portalada de
Santa Maria del Camí.
Fotografia: Pere Cornellas, 2003.**

⁴⁰ M. SUNYOL (1988), p. 191-198.

⁴¹ També anomenada Xixilona o Quixol, noms generalment utilitzats a la Garriga.

Detall del capitell de Santa Maria del Camí. Fotografia: Pere Cornellas, 2003.

Ponències
 Revista del
 Centre d'Estudis
 de Granollers,
 25 (2021), 169-202

Sant Pere de Vallcàrquera (24)

Coordenades: 41.7257, 2.2889. Altitud: 414 m.

El primer document en què apareix documentat Sant Pere de Vallcàrquera és de l'any 1139, i s'hi exposa que l'església ja existia l'any 966. Feligresia de Figaró fins el 1870, quan la vida del poble ja es concentrava al voltant del riu Congost i la seva nova església, quedà des d'aleshores com a vella matriu, on sols se celebraven les festes religioses principals. Està situada al peu del camí que remunta Vallcàrquera, amb una orientació de l'absis a llevant lleugerament condicionada per l'abrupta topografia del lloc. La capella original tenia nau única amb volta de canó apuntada, acabada amb absis semicircular sense decoració, amb dues finestres de doble esqueixada.⁴² La finestra situada sobre la porta és geminada, amb gravats florals i detalls d'escacat d'època romànica, però potser recuperada d'un altre lloc. El robust campanar de planta rectangular i embigat de fusta és afegit al segle XVII.⁴³

⁴² J. PAGES (2019), p.146.

⁴³ M. ANGLADA, A. PLADEVALL (2019f).

Imatge 12. Sant Pere de Vallcàrquera, on destaca el campanar rectangular i l'absis semicircular. Fotografia: Pere Cornellas, 2004.

Sant Cristòfol de Monteugues (25)

Coordenades: 41.7163, 2.2999. Altitud: 658 m.

Ermida situada sota el turó de Sant Cristòfol, en un gran planell que domina àmpliament el Vallès, entre les masies de can Plans i can Valls. El lloc sempre ha estat molt estimat per figaronencs i garriguencs; tant és així que antigament el dia de Sant Cristòfol s'hi feia un aplec en què el rector de Figaró beneïa cotxes i cavalls, i s'hi deïa missa. La tradició diu que va ser construïda per Lluís I el Pietós quan anava a conquerir Barcelona: l'emperador hauria guanyat una batalla als sarraïns en un indret prop d'aquí i en commemoració hauria fet edificar l'ermida.⁴⁴ L'edifici original romànic manté l'orientació de l'absis semicircular a llevant i la porta a migdia amb arc de mig punt, malgrat l'ampliació de 1572. L'absis presenta arcuacions llombardes exteriors. La nau és rectangular, coberta amb volta de canó i dos arcs torals apuntats. El musculós campanar de la façana de ponent que mira al Figaró és un afegit tardà.⁴⁵

⁴⁴ O. FARRERONS (2016), p. 77.

⁴⁵ M. ANGLADA, A. PLADEVALL (2019g).

3.3. Esglésies del bisbat de Vic

Santa Eugènia de Congost (26)

Coordenades: 41.7345, 2.2676. Altitud: 334 m.

Tagamanent és un municipi molt extens amb nuclis de població dispersos. Santa Eugènia de Congost és un veïnat situat a la riba ponent del riu Congost, sota el cim de la Baga. L'església d'origen romànic que li dona nom forma un conjunt amb la sagristia que s'emplaça en una petita plataforma construïda amb grans carreus. Per aquí passava l'antic camí medieval de Barcelona a Vic. És una de les poques esglésies romàniques del Montseny que no segueixen l'orientació a est, cosa que ha fet dubtar alguns experts de considerar-la una obra romànica. De reduïdes dimensions, amb parets de pedra local i cantoneres reforçades amb carreus, inicialment es tractaria d'un temple senzill d'una sola nau acabat amb absis que el 1690 va ser ampliat allargant la nau per la part del davant. A finals del XVIII es remodelà el conjunt. La primera notícia històrica del conjunt de Santa Eugènia és del 1038, en un document que la situa prop de la domus del Congost. Sols les restes de basaments de murs que es poden veure a la façana oest semblen originals del segle XII.

Sant Martí de Tagamanent (27)

Coordenades: 41.7479, 2.2983. Altitud: 977 m.

Està situat al collet homònim, al peu del camí medieval de la Calma, on s'inicia el senderó que puja al turó de Tagamanent. El lloc és una important cruïlla de camins, on també conflueix el que puja d'Aiguafreda, entre el Vallès i Osona. Malgrat aquesta posició tan privilegiada, Sant Martí de Tagamanent no va ser mai una església important. Les influents masoveries de l'Agustí i el Bellver, que hi són tan properes, configuraren el paisatge, desforestat l'original bosc per adaptar-lo a les explotacions ramaderes, cosa que donà lloc a les grans pastures que encara avui configuren la Calma.⁴⁶ L'absis de Sant Martí es va ensorrar al segle XX, després que cedís el terreny en què s'assentava. Avui sols resta un llenç del mur de migdia, parts de l'absis i de l'àbac sud de l'arc triomfal. Apareix documentat per primera vegada l'any 1009. No va acabar de consolidar-se mai com a parròquia, i ja al segle XVI desapareix dels memoràndums de les visites pastorals.⁴⁷

Ponències
Revista del
Centre d'Estudis
de Granollers,
25 (2021), 169-202

⁴⁶ J.M. RUEDA (2003), p. 115.

⁴⁷ M. ANGLADA, A. PLADEVALL (2019c).

Santa Maria de Tagamanent (28)

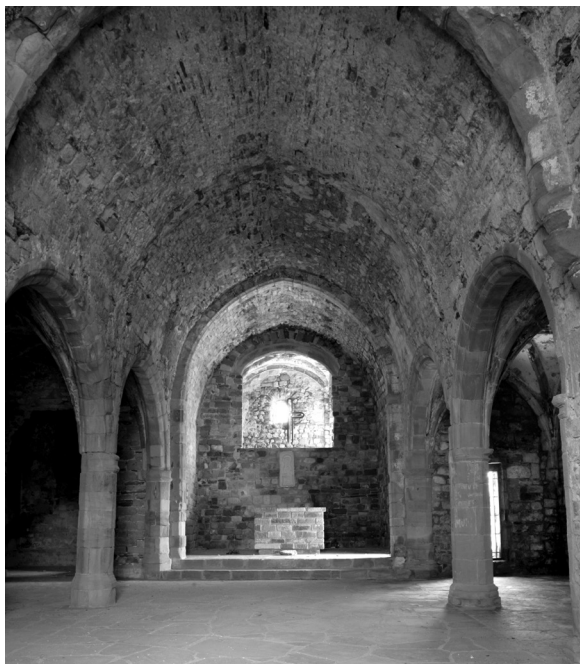
Coordenades: 41.7477, 2.2961. Altitud: 1056 m.

Situada dins del castell de Tagamanent, del qual era capella, és una magnífica mostra de la implantació d'aquest tipus d'arquitectura, al cim del turó homònim. Des de l'església a ponent es domina la vall del Congost i a llevant la part occidental de la Calma. El fet d'estar condicionat pels murs defensius del castell va provocar que l'orientació de l'absis fos al nord-est. Presenta façana principal amb porta adovellada amb dues arquivoltes i columnes cilíndriques de base octogonal. A sobre hi ha un rosetó i el massís campanar de doble forat. La nau central manté la volta de canó seguit d'estil romànic, amb dues naus laterals d'època gòtica. Tot i que Tagamanent és esmentat per primer cop l'any 983 pel comte Borrell, la construcció que podem veure avui és del segle XII. Després del terratrèmol de 1448, l'edifici va haver de ser reconstruït.⁴⁸

Imatge 13. Santa Maria de Tagamanent, amb la seva posició privilegiada dalt del turó homònim. Fotografia: Pere Cornellas, 2005.

⁴⁸ Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya, <<http://invarquit.cultura.gencat.cat>> (Consulta: 2020).

Imatge 14. Interior de la nau central de Santa Maria de Tagamanent, coberta amb volta de canó recolzada sobre arcs de mig punt i columnes. A l'absis, arc triomfal lleugerament apuntat. Fotografia: Pere Cornellas, 2004.

Sant Nicolau Vell (29)

Coordenades: 41.7617, 2.3118. Altitud: 1121 m.

La capella de Sant Nicolau (segle XVIII) es troba adossada a la casa pairal del Bellit, una masia històrica datada ja al segle XII, que com gran part dels masos del Montseny constitueix també part fonamental del paisatge.⁴⁹ Al sud-est del mas, prop de la Jaça del Bellit, coronant el turó, trobem les ruïnes de Sant Nicolau Vell. Seure a les seves pedres centenàries sota l'ombra de les enormes alzines contemplant al fons el Congost vallesà ens proporciona una gran sensació de pau. L'orientació de la planta a l'est, les amplades dels murs i els carreus ben treballats són característiques romàniques destacades. Tot i que a hores d'ara no s'ha trobat cap documentació, ni s'han portat a terme excavacions arqueològiques que verifiquin la procedència de les ruïnes, hom creu que es tracta d'un temple romànic, probablement dedicat a Sant Nicolau.

⁴⁹ F. ESTRADA (2004), p. 67.

Sant Cebrià de la Móra (30)

Coordenades: 41.7871, 2.3113. Altitud: 974 m.

La Móra és un topònim que apareix l'any 898 fent referència al veïnat d'unes poques cases disperses situat al vessant nord-oest de la Calma, al límit septentrional del terme municipal de Tagamanent. Sant Cebrià és un exemple clar del lligam del romànic amb el paisatge, una potent integració de l'arquitectura mil·lenària amb la geografia. Des de l'església podem gaudir de la serra de Picamena i els cingles de Bertí, amb una panoràmica que no ens cansaríem mai de mirar. Església de pedra vermella local, originalment era un temple d'una sola nau coberta amb volta de canó, rematada a llevant per un absis semicircular de volta de quart d'esfera. Va ser ampliada posteriorment per afegir-hi dues capelles laterals, la sagristia i el campanar, i va perdre la porta original orientada a migdia. L'absis denota dues etapes constructives clarament diferents: una primera faixa llombarda més gruixuda, i una de superior amb finestra d'arc de mig punt monolític. L'església de Sant Cebrià és documentada per primera vegada l'any 1102.⁵⁰

Imatge 15. Sant Cebrià de la Móra, amb un emplaçament dominant sobre la vall de l'Avencó, afluent del Congost. Fotografia: Pere Cornellas, 2017.

⁵⁰ M. ANGLADA, A. PLADEVALL (2019a).

Sant Martí del Congost (31)

Coordenades: 41.7886, 2.2575. Altitud: 586 m.

Aiguafreda és un municipi poc extens, però que té tres bonics exemplars romànics. Sant Martí, també dit Aiguafreda de Dalt, corona un promontori tosc al nord del nucli urbà actual, sobre la riera de Martinet. Del conjunt d'església, sagristia i rectoria, destaca el comunidor del XVIII situat a l'entrada, que domina visualment tota la vall. Als peus del massís de pedra tosca on està construïda l'església hi ha una cova que conserva restes de sepultures tallades a la roca del segle VI. Té planta de creu llatina amb coberta de volta de canó una mica rebaixada, i absis cobert amb volta de quart d'esfera, amb set fornícules i decorat a l'exterior per una cornisa amb faixes llombardes. La porta romànica d'accés orientada a migjorn fou tapada al segle XVI. A la façana de ponent es conserva una antiga finestra bessona no visible a l'exterior a causa del campanar d'espadanya, el qual fou substituït al segle XVI per l'actual. Dins de la nau romànica es pot apreciar una tomba antropomorfa. Sant Martí fou promogut per l'abadessa Emma, filla del comte Guifré el Pelós, i va ser consagrat l'agost del 898 pel bisbe Gotmar de Vic.⁵¹ L'any 1105 es va tornar a consagrar reconstruït en l'estil romànic, del qual procedeixen els vestigis més antics de l'església.

Sant Salvador de l'Avencó (32)

Coordenades: 41.7661, 2.2640. Altitud: 418 m.

Ermita situada a la vall del mateix nom, que delimita els municipis d'Aiguafreda i Tagamanent. El marge nord té una magnífica solella antigament plantada de bones vinyes i fruiters; en canvi, el marge sud és una obaga humida i freda, on el sol tarda a entrar.⁵² Aquesta diferència microclimàtica ha propiciat que el costat nord actualment s'hagi convertit en un popular veïnat d'Aiguafreda presidit per l'ermita de Sant Salvador. L'edifici és de nau única, orientat a l'est, amb planta quadrada amb dos trams separats per un arc presbiteral ogival. La porta actual mira a ponent, però encara hi podem veure la porta original amb arc de mig punt que s'obria al sud. Està coberta mitjançant una volta de canó lleugerament apuntada. A la banda de llevant hi ha una única finestra en forma de creu; a la façana oest, la porta actual, amb banc a banda i banda, una finestra a sobre i el campanar de cadireta original. Datada el 1154, tot i que profusament modificada en els seus llenços, sempre ha mantingut la forma primigènia.

⁵¹ M. ANGLADA, A. PLADEVALL, J.A. ADELL, J. CAMPS, J. BOLAOS, M. PAGÉS, (2019).

⁵² A. CRUELLS (2006), p. 49.

Sant Miquel de Canyelles (33)

Coordenades: 41.7867, 2.2842. Altitud: 594 m.

Està situat sota els cingles del Saní, dalt d'un turó de dens alzinar, remuntant la riera de l'Avencó, al nord del terme municipal d'Aiguafreda. Tot el puig té restes d'antiga activitat humana, des d'edificacions megalítiques fins a murs i barraques de pedra seca. La millor manera d'accedir-hi és des del camí senyalitzat que passa per la Casanova de Sant Miquel. L'ermita és una construcció arquitectònica del segle XII, arranjada l'any 1890.⁵³ És un edifici de planta i absis rectangular, de nau única, volta de canó amb una sola finestra en forma de creu a llevant, amb l'altar engalzat a la paret de l'absis. Un petit arc triomfal separa la nau del presbiteri. La porta original, formada per un arc de mig punt adovellat, és a migdia.

4. Conclusions

Les esglésies romàniques del Montseny vallesà, malgrat que són senzilles i no tenen el reconeixement monumental d'altres llocs de Catalunya, són construccions de molt interès.

Reprodueixen els trets comuns del romànic, com l'orientació a l'est de l'absis, l'accés pel costat de migdia, els capitells amb elements vegetals, i algunes petites decoracions amb escacs, trenes i arcuacions. En la majoria dels casos les naus estan cobertes amb volta de canó.

Es tracta de construccions relativament petites, al voltant de 100 m², que estan repartides en un gradient altitudinal molt variat, i que es reparteixen força homogeniament al territori, responent a la voluntat d'acompanyar el poblament.

D'entre la trentena llarga de construccions romàniques estudiades hi ha restes en mal estat i/o faltades d'estudi, esglésies molt modificades pel pas de les centúries, però també d'altres que mantenen els trets principals romànics, sigui com sigui quasi sempre amb algun tipus de protecció legal.

El Montseny està lligat a la història de Catalunya en tots els àmbits, i també en el repoblament de l'edat mitjana, que es basà en gran mesura en les parròquies romàniques que anaven colonitzant el territori, moltes vegades dedicades a Sant Martí.

En qualsevol cas, el que realment destaca d'aquest romànic del Montseny vallesà és la implantació al paisatge de l'obra construïda, ja sigui per les seves implicacions urbanes o de domini del paisatge boscos i/o cimbal.

⁵³ J. PAGÈS (2019), p.145.

Referències

ANGLADA, MANUEL; PLADEVALL, ANTONI (2019a): «Sant Cebrià de la Móra», *Catalunya Romànica*. Volum XVIII. <<https://www.enciclopedia.cat/ec-catrom-1843301.xml>> (consulta: abril 2020).

ANGLADA, MANUEL; PLADEVALL, ANTONI (2019b): «Sant Cristòfol de Fogars de Montclús», *Catalunya Romànica*. Volum XVIII. <<https://www.enciclopedia.cat/ec-catrom-1834501.xml>> (consulta: abril 2020).

ANGLADA, MANUEL; PLADEVALL, ANTONI (2019c): Sant Martí de Tagamanent. *Catalunya Romànica*. Volum XVIII. <<https://www.enciclopedia.cat/ec-catrom-1843201.xml>> (consulta: abril 2020)

ANGLADA, MANUEL; PLADEVALL, ANTONI (2019d): «Sant Julià del Montseny», *Catalunya Romànica*. Volum XVIII. <<https://www.enciclopedia.cat/ec-catrom-1838801.xml>> (consulta: abril 2020)

ANGLADA, MANUEL; PLADEVALL, ANTONI (2019e): «Sant Joan de Can Nadal», *Catalunya Romànica*. Volum XVIII. <<https://www.enciclopedia.cat/ec-catrom-1842101.xml>> (consulta: abril 2020).

ANGLADA, MANUEL; PLADEVALL, ANTONI (2019f): «Sant Pere de Vallcàrquera», *Catalunya Romànica*. Volum XVIII. <<https://www.enciclopedia.cat/ec-catrom-1834301.xml>> (consulta: abril 2020).

ANGLADA, MANUEL; PLADEVALL, ANTONI (2019g): «Sant Cristòfol de Monteugues», *Catalunya Romànica*. Volum XVIII. <<https://www.enciclopedia.cat/ec-catrom-1834401.xml>> (consulta: abril 2020).

ANGLADA, MANUEL; PLADEVALL, ANTONI; ADELL, JOAN-ALBERT; CAMPS, JORDI; BOLÒS, JORDI; PAGÈS, MONTSERRAT (2019): «Sant Martí d'Aiguafreda de Dalt.» *Catalunya Romànica*. Volum XVIII <<https://www.enciclopedia.cat/ec-catrom-1829001.xml>> (consulta: abril 2020).

ANGLADA, MANUEL; PLADEVALL, ANTONI; AYNIER, ANNA (2019): «Campanar de Sant Pere de Vilamajor», *Catalunya Romànica*. Volum XVIII. (consulta: abril 2020).

ANGLADA, MANUEL; PLADEVALL, ANTONI; CAMPS, JORDI (2019): «Sant Martí del Montseny», *Catalunya Romànica*. Volum XVIII <<https://www.enciclopedia.cat/ec-catrom-1839301.xml>> (consulta: abril 2020).

ANGULO, VIRTUTS; PEIG, CONCEPCIÓ (2019). «Sant Vicenç de Gualba», *Catalunya Romànica*. Volum XVIII. <<https://www.enciclopedia.cat/ec-catrom-1836801.xml>> (consulta: abril 2020).

BALLO, RICARD; TAÑÁ, MONTSERRAT (2019). *Catalunya Medieval*. <<https://www.catalunyamedieval.es>> (consulta: març 2020).

BARBANY, CARME; GARCIA I PARERA, MARIA ROSA (2019a): «Sant Esteve de Palautordera», *Catalunya Romànica*. Volum XVIII. <<https://www.enciclopedia.cat/ec-catrom-1841301.xml>> (consulta: abril 2020).

BARBANY, CARME; GARCIA I PARERA, MARIA ROSA (2019b): «Sant Cebrià de Palautordera», *Catalunya Romànica*. Volum XVIII. <<https://www.enciclopedia.cat/ec-catrom-1841302.xml>> (consulta: abril 2020).

CANTARELL, MARIA CINTA (2019): «Sant Joan de Campins», *Catalunya Romànica*. Volum XVIII. <<https://www.enciclopedia.cat/ec-catrom-1832001.xml>> (consulta: abril 2020).

CANTARELL, CINTA; BARBANY, CARME (1992): «Apunts per a l'estudi de l'arquitectura romànica al Vallès», *Lauro. Revista del Museu de Granollers*, 3, p. 16-28.
Comas i Duran, Pere (1994): *Esglésies i ermites del Montseny*, Cardedeu, Casal de Cultura Doctor Daurella.

CRUELLES, ALBERT DE SICÍLIA (2006): «Les ermites del Montseny. Sant Salvador d'Avencó a Aiguafreda». *Monografies del Montseny*, 21, p. 47-62.

Diputació de Barcelona (2018). Mapes de patrimoni cultural. <<http://patrimonicultural.diba.cat>> (consulta: març 2020).

ESTRADA, FERRAN; ROIGÉ, XAVIER (2004): «De l'ahir a l'avui: continuïtats i canvis en els masos del Montseny», *Ponències. Anuari del Centre d'Estudis de Granollers 2003*, p. 67-102.

FARRERONS VIDAL, OSCAR (2018): «Esglésies romàniques del Montseny», *Tagamanent*, 88, p. 7-12.

FARRERONS VIDAL, OSCAR (2020a): *El Montseny. Rutes a peu i en cotxe*, Sant Vicenç de Castellet, Farell.

FARRERONS VIDAL, OSCAR (2020b): plànol «Romànic al Montseny vallesà». <<https://tinyurl.com/y76cgzod>>.

FARRERONS VIDAL, OSCAR; PAGESPETIT, LLUÍS (2016): *El Montseny. 51 passejades per descobrir*, Sant Vicenç de Castellet, Farell.

GARCIA, CARLES (2011): «Els inicis del turisme al Montseny: l'Hotel de Santa Fe», *Ponències. Anuari del Centre d'Estudis de Granollers 2010*, p. 153-160.

Generalitat de Catalunya. Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya (2019): <<http://invarquit.cultura.gencat.cat>> (consulta: març 2020).

LATORRE, DANI (2019): Art medieval: <<http://www.artmedieval.net>> (consulta: març 2020).

MAURÍ I SERRA, JOSEP (1949-1953): *Història de la Garriga*, Barcelona, Graf. Marina (vol. I i II).

OLIVERAS, MARTÍ (2017): «El massís del Montseny, de Parc Natural a Reserva de la Biosfera: percepció social i vinculació territorial a la Garriga». *Ponències. Revista del Centre d'Estudis de Granollers*, 21, p. 159-170.

PAGÈS I D'URSO, MARIANO (2018): *Imatges del romànic del Montseny*, editat i maquetat per l'autor.

PAGÈS ROVIRA, JOSEP (2016): «Itineraris romànics pels voltants del Montseny I», *Monografies del Montseny*, 31, p. 155-170.

PAGÈS ROVIRA, JOSEP (2019): «Itineraris romànics pels voltants del Montseny IV», *Monografies del Montseny*, 34, p. 141-150.

PAÛL, VALERIÀ (2008): «Al voltant de la identitat del paisatge vallesà», *Ponències. Anuari del Centre d'Estudis de Granollers 2007*, p. 79-122.

PLADEVALL, ANTONI (1989): «El monestir de Sant Marçal del Montseny», *Monografies del Montseny*, 4, p. 11-38.

PLADEVALL, ANTONI (1990): «Santa Fe del Montseny», *Monografies del Montseny*, 5, p. 129-144.

PLADEVALL, ANTONI; ANGLADA, MANUEL (2019): *Catalunya Romànica*, Volum XVIII. <<https://www.enciclopedia.cat/ec-catrom-1834602.xml>> (consulta: abril 2020).

PORTALS I MARTÍ, JOAN (2007): «Parròquies i ermites sota l'advocació de Sant Martí al Montseny», *Monografies del Montseny*, 22, p. 81-100.

PUIG I CADAFALCH, JOSEP (1920): *L'arquitectura romànica a Catalunya. Petits grans clàssics de la història de Catalunya*, Barcelona, Editorial Base (edició facsímil 2016).

RIU BARRERA, EDUARD (2000): «Vestigis arqueològics i edificis històrics als termes de Cànoves i Samalús», *Monografies del Montseny*, 15, p. 57-69.

RUEDA, JOSEP MANEL; TURA, JORDI (2003): «Ocupació humana i transformacions del paisatge del Montseny», *Ponències. Anuari del Centre d'Estudis de Granollers 2002*, p. 95-117.

SUNYOL I BUSQUETS, MARTÍ (1988): «Santa Maria del Camí (la Garriga)», *Mono-grafies del Montseny*, 3, p. 191-198.

VALL, RAMON; MASVIDAL, AGUSTÍ (dibuixos) (1983): *El romànic del Vallès*, Barcelona, AUSA editorial.

VIGUÉ, JORDI; PLADEVALL, ANTONI (dir.) (1985, actualització 2019): *Catalunya Romànica, Volum XVIII. Vallès Occidental. Vallès Oriental*, Barcelona, Gran Enciclopèdia Catalana.

Apèndix. Esglésies romàniques del Montseny vallesà

Núm.	Temple	Municipi	Paisatge	Orientació	Mesures ext. (m)	Sup. ext.(m²)	Protecció
01	St. Vicenç de Gualba	Gualba	urbà	est	22,80 x 11,70	266	IPAC: 29007
02	St. Joan de Campins	Campins	urbà	est (avui capgirada)	20,40 x 4,90	92	IPAC: 28487
03	St. Cristòfol de Fogars	Fogars de Montclús	boscós	nord-est	19,20 x 10,50	201	BCIL: 9142-I
04	Sta. Fe del Montseny	Fogars de Montclús	boscós	nord-est	13,00 x 5,30	69	BCIL: 9140-I
05	St. Martí de Mosqueroles	Fogars de Montclús	urbà	est (avui capgirada)	16,10 x 7,10	114	BCIL: 9146-I
06	Sta. Magdalena	Fogars de Montclús	boscós	est	14,80 x 18,10	268	BCIN: 336-MH(P)
07	St. Esteve de la Costa	Fogars de Montclús	urbà	sud-est	21,20 x 6,90	146	BCIL: 9147-I IPAC: 28758
08	St. Roc	Fogars de Montclús	boscós	sud-est	12,90 x 5,90	76	BCIL: 9148-I
09	St. Esteve de Palautordera	St. Esteve de Palautordera	urbà	nord-est	15,90 x 8,70	138	IPAC: 29345
10	Sta. Margarida de Montclús	St. Esteve de Palautordera	cimal	sud-est	5,70 x 3,70	21	BCIN: 1450-MH-ZA BIC: RI-51-0005636
11	St. Cebrià de Palautordera	St. Esteve de Palautordera	boscós	nord-est	8,50 x 4,50	38	BCIN: 1451-MH BIC: RI-51-0005637
12	St. Martí del Montseny	Montseny	boscós	nord-est	10,70 x 5,50	59	IPAC: 29217
13	St. Marçal del Montseny	Montseny	boscós	est	15,70 x 5,90	92	IPAC: 29214
14	St. Julià del Montseny	Montseny	urbà	nord-oest	19,90 x 8,90	177	IPAC: 29195
15	Sta. Anastàsia	Montseny	boscós	est	13,60 x 5,10	69	IPAC: 29223
16	St. Pere de Vilamajor	St. Pere de Vilamajor	urbà				BCIL: 4392-I
17	Sta. Susanna de Vilamajor	St. Pere de Vilamajor	boscós	est	13,20 x 8,60	113	BCIL: 4408-I
18	St. Joan de Cavallar	St. Pere de Vilamajor	boscós	est	9,80 x 4,50	44	BCIL: 3938-I
19	St. Muç de Cànoves	Cànoves i Samalús	urbà	sud-est	19,50 x 7,40	144	BCIL: 13704-I
20	St. Salvador de Terrades	Cànoves i Samalús	cimal	sud-est	9,80 x 8,00	78	BCIL: 13701-I
21	St. Andreu de Samalús	Cànoves i Samalús	urbà	est	15,70 x 5,60	88	BCIL: 13706-I
22	St. Esteve de la Garriga	La Garriga	boscós	est	16,30 x 8,10	132	BCIL: 9017-I
23	Sta. Maria del Camí	La Garriga	boscós	est	14,70 x 7,20	106	BCIL: 9030-I
24	St. Pere de Vallcàrquera	Figaró-Montmany	boscós	est	12,80 x 4,70	60	BCIL: 2649-I
25	St. Cristòfol de Monteugues	Figaró-Montmany	cimal	sud-est	14,00 x 6,80	95	no identificada
26	Sta. Eugènia de Congost	Tagamanent	boscós	nord	15,40 x 7,20	111	no identificada
27	St. Martí de Tagamanent	Tagamanent	boscós	est	14,90 x 5,50	82	no identificada
28	Sta. Maria de Tagamanent	Tagamanent	cimal	nord-est	20,80 x 10,90	226	BCIN: 1587-MH-ZA BIC: RI-51-0005727
29	St. Nicolau Vell	Tagamanent	boscós	est	8,00 x 3,50	28	no identificada
30	St. Cebrià de la Móra	Tagamanent	boscós	sud-est	11,30 x 8,30	94	IPAC: 29569
31	St. Martí del Congost	Aiguafreda	cimal	est	15,30 x 8,30	127	BCIL: 2648-I
32	St. Salvador de l'Avencó	Aiguafreda	boscós	est	13,00 x 7,20	94	IPAC: 28334
33	St. Miquel de Canyelles	Aiguafreda	boscós	est	11,30 x 5,30	60	IPAC: 28335

Acrònims: Bé Cultural d'Interès Local (BCIL). Bé Cultural d'Interès Nacional de Catalunya (BCIN). Bien de Interés Cultural - Patrimonio Histórico Español (BIC-PHE). Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya (IPAC).

Font: Elaboració pròpia.